

1992 - KULTURVERN OG MUSEUMS- ARBEIDET I REGIONEN

I fjor starta me ein serie i "Sjå Jæren" som tar føre seg kulturvernet i dei einskilde medlemskommunane. I årboka 1992 presenterte Time kommune sine mål og handlingsprogram for det lokale kulturvernet. Dette året ser me nærare på Randaberg og dei viktigaste prosjekta deira på dette området. Randaberg har vore den mest sjøvende av kommunane på Jæren og dette blir og avspegla i satsingsområda for kulturvernet. Først og fremst er det arbeidet kring Tungenes fyr som har profilert kommunen utover dei siste åra. "Tungenes fyr" er ikkje berre det gamle fyret, men er ei fellesnemning for fleire aktivitetar og tilbod samla her på nordspissen av Jæren.

Sivilarkitekt Helge Schjelderup er prosjektkoordinator for kultur- og miljøprosjektet "Tungenes fyr" og gir i denne artikkelen ein presentasjon av prosjektet.

I Randaberg er det og eit godt samarbeid mellom kulturkontoret og skuleetaten om historieformidlinga i grunnskulen. Alle 3. klassane i kommunen går gjennom eit felles opplegg som inneber at dei ulike museumsanlegga blir besøkte tilsaman 4 gonger i løpet av skuleåret.

Lærer ved Harestad skule, adjunkt Erik R. Bjelland, gjer nærare greie for dette opplegget.

TUNGENES FYR et kultur- og miljøvernsprosjekt på Nord-Jæren

HELGE SCHJELDERUP

Tungenes er det nordligste punktet på Jæren, – det definitive endepunktet for et særegent og vakkert landskap.

Tungenes er omgitt av sjø på tre sider. Mot vest ligger Kvitsøy og åpne havet, mot øst Ryfylkefjordene med sitt øy- og fjellrike, og mot nord den åpne

Boknafjorden med Karmøy og Haugalandet som neste stopp.

Tungenes er med sin karakteristiske beliggenhet et yndet utfartssted for befolkningen på hele Nord-Jæren, og dessuten etter hvert et interessant sted å besøke også for tilreisende og turister. Naturopplevelsene er

Klyngetunet ved Tungevågen 1911.

** Randaberg kommune*

storslåtte og rike i all slags vær og til alle tider, og med skipsleia like utenfor har en alltid følelsen av at noe skjer her.

Tungenes-området har en rik forhistorie. Gravrøyser og andre fornminner forteller om bosetting langt tilbake i tid.

Gårdene Tunge, Sande, Randaberg og Bø kan alle føres tilbake gjennom svartedaud, middelalder og vikingetid til folkevandringstid; 400–500 e.Kr. Randaberg og Bø enda lenger bakover, til bronsealder; 1800–500 f.Kr. Steinialder-mennesker har også satt sine spor på neset, det er funnet boplasser i området som kan dateres til ca. 5000 år f.Kr.

Tungegården

lå til langt inn i dette århundret samlet i et tett klyngetun ved Tungevågen. Her lå våningshus, løer, uthus og naust vegg i vegg. Den bevarte geilen ved parkeringsplassen var tidligere vegen som ledet dyr fra Tunge-tunet ut i beitemarka.

I tillegg til vanlig gårdsdrift ble det på Tunge drevet en lang rekke sjørettede aktiviteter og tjenester: fiske, sildesalting, hummerekspert, gjestgiveri, skysskaffing, lostjeneste, tolltjeneste og fyrstjeneste.

Et gjenreist steinnaust er i dag eneste hus fra det gamle Tungetunet som er bevart på sin opprinnelige plass. To våningshus er også i behold, men disse er flyttet lenger vestover og delvis ombygget.

Naustet er typisk for gårdsnaust på Jæren og i deler av Ryfylke, og ga plass for de vanlige bruksbåtene på gården. Dette var oftest færing, seksæring og åttring. Dessuten oppbevarte man fiskeutstyr som garn og hummerteiner der.

Tungeneset med fyret.
* Foto: Helge Schjelderup.

Tungenes fyr

Tungenes fyr ble første gang etablert i 1828 av Stavanger Havnekommissjon med bistand fra kjøpmenn og redere i byen. Hensikten var å lede fartøyer trygt forbi neset under vårsildfisket. Fyret var derfor i drift kun noen få vintermåneder hvert år. Fyret var svært primitivt fra starten: et knippe talglys og seinere en tranlampe lyste fra et av vinduene på Tungegården.

Nåværende fyranlegg ble etablert i 1862 da Fyrvesenet overtok ansvaret for driften. Selve fyrbygningen med tårnet fikk den formen den har i dag ved en ombygging i 1898. Bare små bygningsmessige endringer er gjort siden da. Fyranlegget ble supplert med egen fyrmesterbolig i 1939. Uthusbygningen ble reist i 1947 til erstatning for en eldre på samme sted. I 1959 ble det endelig bygget en dobbel fyrvokterbolig med plass for to familier.

Fyret fikk ved ombyggingen i 1898 installert en 5. ordens linse. I 1931 ble det lagt inn elektrisk strøm, og fyret ble samtidig oppgradert med en linse av 4. orden.

Tungenes Fyr tjente primært som innseilingsfyr til Stavanger by, men med sin frie og framskutte beliggenhet på Tungeneset ble det et viktig seilingsmerke for skipstrafikk også ellers på kysten. Fyret ble tatt ut av drift i 1984 og erstattet av ei fyrlykt på Bragen, et skjær like utenfor.

Dagens Tungenes fyr

Tungenes Fyr er nå et samlebegrep for en rekke tiltak av kulturell, museal og miljømessig karakter under utvikling i Tungenesområdet i regi av Randaberg kommune.

Kommunen er initiativtaker, vertskap og koordinator, men med mange samarbeidsparter involvert, – museer og andre kulturinstitusjoner, offentlige fageta-ter, frivillige organisasjoner og næringsliv.

På fyranlegget er det siden 1989 drevet omvisning i fyrbygningen, utstillingsvirksomhet og kafedrift. Dette skjer i tråd med en bruks- og leieavtale mellom Randaberg kommune og Kystverket som fremdeles eier bygningene. Publikumstilstrømningen har vært stor.

Kafeen/ Sørreimesamlingen

Kafeen og Sørreimesamlingen holder til i fyrvokterboligen fra 1959. Kafeen drives i all hovedsak med dugnadsinnsats i et fruktbart samarbeid mellom kommunen og frivillige organisasjoner.

I overetasjen i fyrvokterboligen har Sørreimesamlingen fått fast plass; en storslått gave fra en av de fineste nålevende malerne på Jæren: Oskar Sørreime. Samlingen består av kunstnerens egne arbeider og er spesielt interessant fordi den inneholder arbeider fra alle perioder av hans liv som kunstner. Til Sørreime-

samlingen er det laget en egen katalog som selges på fyret.

Fyrmuseet

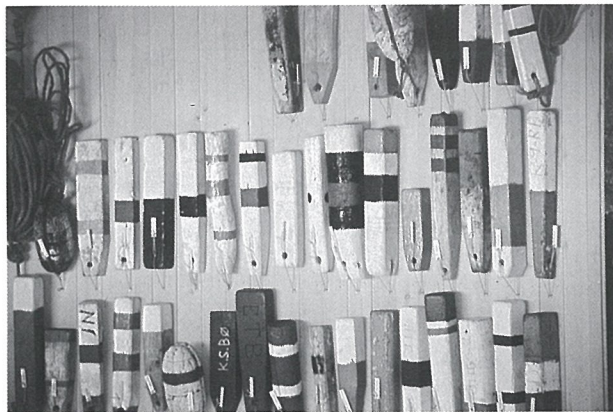
Fyrmuseet vil med tiden bli en hovedbrikke i anlegget. Museet etableres med utgangspunkt i det intakte bygningsmiljøet på Tungenes Fyr. Kystverket distrikt 2, med base i Haugesund og ansvarsområde fra Åna-Sira til Stad, og Sjøkartverket med sitt nasjonale hovedsete i Stavanger, vil være involvert som de fagetater som gjennom sitt virke i fortid og nåtid, gir de innholdsmessige rammene for museet.

Oskar Sørreime: Lørdagsvask 1953.
Foto: H. Nor Hansen.
* Randaberg kommune.

Fra utstillingen i Sjøbruksmuseet på Tungenes.
* Foto: Helge Schjelderup.

Teinedobber i Sjøbruksmuseet på Tungenes.
* Foto: Helge Schjelderup.

Dette, sammen med den rollen Tungenes Fyr har spilt for sjøfartsbyen Stavanger, gjør at museet og utstillingene kommer til å gjenspeile de fleste sidene ved det å ferdes på havet, likevel med sikkerhetsaspektet som ledetråd. Jærmuseet og Stavanger Sjøfartsmuseum vil i fellesskap stå for den museumsfaglige tilretteleggingen.

1. byggetrinn omfatter en tilbakeføring av selve Fyrbygningen omtrentlig til slik den så ut i 1930-årene, da den ennå var bolig for fyrvokteren og hans familie. Uthusbygningen ved siden av settes i stand, og vil inneholde mer generelle og overskuende utstillinger. En vil dessuten benytte deler av Sjøbruksmuseets bygning i Tungevågen til Fyrmuseets formål. På lengre sikt håper en dessuten å kunne supplere med et nybygg til utstillingsformål.

Sjøbruksmuseet

er sjøbruksavdeling for Randaberg Bygdemuseum og Jærmuseet. Det har derfor både et helt lokalt og et

regionalt perspektiv på utstillingene sine.

Temaet er jærbondens utnyttning av ressursene langs strandkanten og i havet. Sildefiske og hummerfangst er noen sentrale emner. En liten samling tradisjonelle bruksbåter er blant hovedattraksjonene i utstillingene.

Sjøbruksmuseet er innredet i et tidligere kyllingklekkeri ved Tungevågen like øst for fyret, og ble åpnet for publikum i 1990.

Et aktivt dugnadsmiljø med spesialinteresse for gamle båtmotorer holder til i deler av museet, og kan i dag vise fram en samling på hele 45 motorer som settes i perfekt stand.

Forøvrig er det i Tungevågen et intakt lite havnemiljø med naust og brygger. Dette danner en fin og autentisk ramme rundt museet, og brukes aktivt i formidlingssammenheng ved særskilte anledninger.

Finansieringskildene til disse ulike tiltakene så langt har vært Randaberg kommune, Rogaland fylkeskommune, Norsk Kulturråd og Conoco Norway Inc.

Miljøprosjektet

Det vakre kystlandskapet på Nord-Jæren og Tungenesområdet i særdeleshet byr på rike muligheter til å arbeide med forholdet menneske – natur, både som et svar på menneskers grunnleggende lengsler og behov for å oppleve og føle samhörighet med natur, men også for å klarlegge og anskueliggjøre hvilke prosesser som har formet og stadig former naturen og omgivelsene våre. Det gjelder også forståelsen av den fine balansen som her har vært tilstede gjennom tidene, der mennesker ikke bare har levd i dette landskapet, men også har levd av landskapet.

Dette sammen med de praktiske og samfunnsmessige konsekvensene friluftsliv medfører i møtet med et aktivt jordbruksmiljø, har vært noe av utgangspunktet for å definere Miljøprosjektet. Prosjektet kom i stand i 1991 etter initiativ fra Conoco Norway Inc. som ønsket å bruke midler på tiltak innen natur- og miljøvernsektoren i Randaberg kommune. I samarbeid med kommunen ble det utviklet et tre-årig arbeidspro-

Restaurering av naust i Tungevågen.
* Foto: Helge Schjelderup.

gram med forslag til en rekke tiltak knyttet til Tungenes og de nordlige delene av kommunen. I programmet inngikk både verneoppgaver og formidling av kunnskap. Forholdet til grunneiere søkes ivaretatt gjennom et eget samarbeidsutvalg.

Ute i terrenget er det drevet omfattende oppryddingsarbeider og landskapspleie, samt restaurering av kulturminner. Gamle steingjerder er satt i stand, og i Tungevågen er et stort steinnaust gjenreist som del av Miljøprosjektet; i dag det eneste gjenværende huset i det gamle Tungetunet.

Det er utviklet et skiltprogram som både skal ivareta grunneiernes og naturvernets interesser i området, samt inngå i kunnskapsformidlingen overfor publikum. En har også kunnet drive med forskningsmessige oppgaver. Bl.a er det gjennomført antikvarisk registrering og oppmåling av samtlige eldre naust i kommunen, et arbeid som er blant de større slike prosjekter i Rogaland.

Tungenes fyr.
Foto: Ottar Bø.
* Randaberg kommune.

Tungeneset, Jærens nordspiss. Oversikt-bilde over fyranlegget og kulturlandskapet med sine karakteristiske steingarder.

Foto: Odd Furenes, Furenes & Kyllingstad A/S.

* Randaberg kommune.

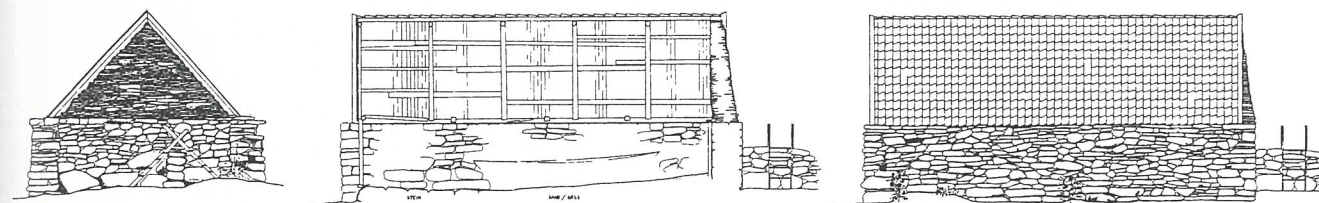
I Miljøprosjektet har det inngått en tverrfaglig gruppe prosjektmedarbeidere bestående av bl.a botaniker, ornitolog, arkeolog, historiker, arkitekt, fotograf og designer.

Flere trykksaker er utgitt i regi av Miljøprosjektet. Spesielt skal nevnes: *NESET OG HAVET. Soga om Tungeneset* skrevet av historikeren Birger Lindanger. *TANG OG TARE* skrevet av botanikeren Sverre Bakkevig. Trykksakene er å få kjøpt på fyret.

Helhetsopplevelse

Natur, landskap, himmel og hav i all slags vær, fugleliv, båter, bygninger, utstillinger, kunst, historie, kunnskap, følelser, mat og drikke, samvær med andre, – alt dette er biter av den helhetsopplevelsen en ønsker å legge til rette for ved videreutviklingen av anlegget Tungenes Fyr.

Miljøprosjektet har gjort det mulig å arbeide med denne helheten på en måte som kommunen alene ikke kunne sette seg i stand til å gjennomføre på lenge ennå.

Oppmålingstegninger av gammelt steinnaust på Vistnes lenger sør i Randaberg. Miljøprosjektet. Hilde Schjelderup, Solbjørg Sandve, Åse Kvalvik.